

„Politička aktivnost riječkih masona nakon pada fašizma“ (195-202) naziv je posljednjega poglavlja. Razdoblje je fašizma preskočeno jer su fašisti masoneriju stavili izvan zakona 1925., tako da su samo neki od istaknutih riječkih masona nastavili aktivno djelovati u društvu, dok su se mnogi drugi politički pasivizirali. Nakon pada fašizma i kapitulacije Italije, autorica ističe buđenje aktivnosti autonomaša i opisuje pojavu pokreta liburnista Giovannija Rubinicha, koji je imao za cilj stvaranje nove riječke države koja bi bila pod njemačkim protektoratom, no sve je to ubrzo propalo. Taj pokušaj autorica ocjenjuje riječima: „S pokretom *liburnista* propao je posljednji pokušaj riječkih masona da se vrate u politiku i putem toga vrate u život svoju »malu državu« u kojoj su bili svemoćni.“

Na kraju se knjige nalazi zaključak na hrvatskom i engleskom jeziku, biografije 17 spominjanih riječkih masona, rječnik u kojemu se objašnjavaju neki masonski termini, nekoliko priloga, među kojima je i izvještaj američkoga konzula o padu vlade Slobodne Riječke Države, kazalo osobnih imena, kazalo loža i redova te popis literature.

Ovom se knjigom upotpunjuje pogled na riječku prošlost. Neke pojave, procesi i događaji dobivaju drukčiji smisao ako im se pridoda masonska podloga. Knjiga obiluje mnoštvom podataka i ličnosti, ali zbog nedostatka dokumenata ostavlja brojna otvorena pitanja o suodnosu masonerije i politike u Rijeci tijekom istraživanoga razdoblja, a što poziva na daljnje istraživanje ove teme o kojoj se zasigurno još mnogo toga može otkriti.

Mirjan Flego

Antoni Cetnarowicz, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*,

prevela Magdalena Najbar-Agičić, Zagreb: Srednja Europa, 2014., 262 str.

Antoni Cetnarowicz, uvaženi poljski povjesničar i profesor Jagelonskoga sveučilišta u Krakovu primarno je područje svojega znanstvenog interesa usmjerio na povijest Srednje i Jugoistočne Europe u devetnaestom stoljeću. Posebice je vrijedan njegov višegodišnji rad i značajan prinos proučavanja hrvatske povijesti u složenom vremenskom isječku hrvatskoga nacionalnog pokreta na prostoru Istre i Dalmacije. U nakladi je izdavačke kuće Srednja Europa 2014. objavljeno hrvatsko izdanje njegove monografije *Odrodzenie*

narodowe w Istrii w latach 1860-1907 (Kraków 2010.). Navedeni naslov na temelju opsežnih istraživanja raznorodne i mnogostruke arhivske građe dostupne u hrvatskim, slovenskim, austrijskim i talijanskim arhivima te drugih relevantnih izvora različite provenijencije omogućuje iscrpan i cjelovit prikaz hrvatskoga nacionalnoga pokreta u Istri.

U strukturalnom smislu, uz sedam glavnih poglavlja knjiga sadrži i uvod, pogovor, popis izvora i literature, kazala mjesta te kazala osobnih imena. Uz kratak pregled razmatranih pitanja u „Uvodu“ (5-11), autor apostrofira historiografsku i metodološku zahtjevnost obrade preporodnoga procesa u Istri koji je odigrao značaju ulogu u oblikovanju moderne hrvatske nacije i imao bitan značaj za razvoj slovenskoga nacionalnog pokreta. Isto tako ukazuje na nedostatnost sveobuhvatnih istraživanja nacionalnoga pokreta, kao i na zastupljenost ove teme u dosadašnjoj talijanskoj, slovenskoj i hrvatskoj historiografiji, dok je u poljskoj gotovo zanemarena.

Prvo poglavlje, „Istra u prvoj polovici 19. stoljeća“ (13-23), donosi kratak pregled političkih, društvenih i jezično-etničkih odnosa tijekom razdoblja austrijske uprave, koja se na teritoriju poluotoka održala sve do 1918. godine. Bio je to povratak feudalnom sustavu na bivšim habsburškim posjedima uz evidentnu nadmoć talijanske kulture i talijanskoga jezika. Prodor i odjeke ilirskih ideja među Hrvatima i Slovencima prati nova pozicija slavenškoga svećenstva, koje predstavnicima talijanskoga građanstva predstavlja ozbiljnu zapreku za talijanizaciju Istre. Tijekom revolucionarnih događanja 1848. i 1849. osnažuju se aktivnosti talijanskoga nacionalnog pokreta, fokusiranoga na iskazivanje i zastupanje talijanskih interesa u Istri.

Djelatnost istarske iredentističke struje i naponi njezinih čelnih predstavnika (Carlo Combi, Tomaso Luciani, Antonio Madonizza) s tendencijom pripajanja Istre talijanskom državnom korpusu krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina prikazani su na početku drugoga poglavlja „Nacionalni pokret Hrvata i Slovenaca na početku ustavne ere“ (25-44). Preustroj države, koji počiva na Listopadskoj diplomi iz 1860. i Veljačkom patentu iz 1861., predstavlja prijelomni trenutak u povijesti Istre jer su parlamentarnost i ustavnost omogućile Hrvatima i Slovencima pravo aktivnoga sudjelovanja u javnom političkom životu. Tako je slavenško predstavništvo u Istarskom pokrajinskom saboru pokrenulo pitanje jezične ravnopravnosti, a upravo je borba za ravnopravnost hrvatskoga i slovenskoga jezika s talijanskim predstavljala temeljni element nacionalne

borbe, odnosno okosnicu cijeloga hrvatsko-slovenskoga nacionalnoga pokreta u Istri.

Sljedeće poglavlje, naslovljeno „Nacionalni pokret u razdoblju rata 1866. i ustavnih promjena u zemlji“ (45-62) donosi osvrt na razvoj talijanske iredente tijekom prvih godina nakon stvaranja ujedinjene Kraljevine Italije, dualistički ustroj Habsburške Monarhije te aktivizaciju i snaženje hrvatske i slovenske nacionalne svijesti. Budući da je prijetnju daljnjoj političkoj i društvenoj talijanskoj dominaciji predstavljalo slavensko svećenstvo, svjetonazorski sukobi iskorišteni su u borbi protiv nacionalnoga pokreta Hrvata i Slovenaca. Tako je kraj šezdesetih godina na ovim prostorima obilježilo liberalizam i rastući antiklerikalizam.

Snaženje i potreba učinkovitijega djelovanja usmjerenoga prema povećanju interesa za nacionalnu borbu čini okosnicu četvrtoga poglavlja „Sedamdesete godine 19. stoljeća. Organiziranje narodnog pokreta“ (63-98). Značajnu ulogu u buđenju i razvoju nacionalne svijesti imale su prve publikacije i novine objavljene na hrvatskom jeziku u Istri (kalendar *Istran*, novine *Nаша sloga*). Na tom tragu autor prikazuje povezanost i suodnos pojačane aktivnosti hrvatskih preporoditelja i slovenskoga nacionalnoga pokreta iniciranoga suprotstavljanjem talijanskoj, odnosno njemačkoj dominaciji. Ta će suradnja prerasti u organizirano zajedničko političko djelovanje. Sve intenzivnija nacionalna borba ogleda se u izborima za općinske vlasti, što je proizlazilo iz njezine važnosti za Talijane radi zadržavanja, a za slavenske aktiviste radi preuzimanja vlasti u tim najmanjim upravnim jedinicama. Rad Istarskoga pokrajinskog sabora i Carevinskoga vijeća obilježile su rasprave o važnim temama s jezičnim predznakom, a burni jezično-politički prijevori nastaviti će se i u drugim etapama hrvatskoga nacionalnoga pokreta u Istri. Jačanje nacionalnoga slavenskoga duha, kao i rastući iredentizam, koji su austrijskoj vladi predstavljali opasnost za stabilnost Monarhije rezultirali su novim odnosom Beča prema nacionalnim nastojanjima. Tu se autor dotiče i odnosa papinske diplomacije prema inicijativama klera u nacionalnoj borbi. Nakon punoga zamaha, prva epizoda hrvatskoga nacionalnoga pokreta u Istri simbolički završava smrću biskupa Jurja Dobrile, jednoga od najistaknutijih istarskih preporoditelja.

U opsežnom petom poglavlju slijedi pregledan osvrt na „Istru sedamdesetih godina 19. stoljeća“ (99-152), koju obilježava dolazak nove, pravaške generacije hrvatskih političara predvođenih Vjekoslavom Spinčićem, Mat-

kom Laginjom i Matkom Mandićem. U tom je razdoblju u Liburniji prisutna pojava politike separatizma, koju je talijanska liberalna stranka vješto iskoristila kao prilog opravdanosti svojih tendencija i interesa na ovim prostorima. Novu potvrdu rastućega uspjeha hrvatskoga pokreta pokazali su izborni rezultati Hrvatsko-slovenske narodne stranke i osvajanje mnogih istarskih općina. Borba protiv odnarođivanja slavenskoga stanovništva i jačanje njegove nacionalne svijesti u Istri donosi uspjeh i na izborima za sabor 1889. godine.

Dinamična zbivanja na političkoj pozornici Istre u kontekstu predizborne kampanje, tijeka i ishoda izbora za Carevinsko vijeće 1891. prikazani su u poglavlju „Devedesete godine 19. stoljeća. Prolazna kriza u preporodnom pokretu“ (153-208). I ovi izbori obilježeni su uspjehom Narodne stranke s osvojena dva mandata. Osnažen hrvatsko-slovenski odnos počinju narušavati kontroverze i razilaženja između hrvatskih i slovenskih političara, što je u konačnici imalo negativan odraz na nacionalni pokret. U tom razdoblju potpora nacionalnoj borbi kao odgovor na aktivnu djelatnost političkih predstavnika istarskih Talijana ogleda se u osnivanju društvenih, gospodarskih i kulturnih organizacija s hrvatskim i slovenskim predznakom. Značajan napor u borbi protiv odnarođivanja i talijanizacije uz pomoć školstva predstavlja osnivanje Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru. Kroz rad sabora nacionalna borba i dalje se manifestira u oštrim raspravama i zahtjevima za ostvarivanjem ravnopravne službene upotrebe hrvatskoga i slovenskoga jezika. Na sljedećim izborima za bečki parlament (1897.) reformom je uvedena peta generalna kurija, a svoje mandate zadržali su samo Spinčić i Laginja. Na relativno loš izborni rezultat, a time i oslabljenu političku poziciju, utjecala je i propagandna aktivnost separatističkoga pokreta Ivana Krstića koji je uživao potporu Talijanske liberalne stranke. Na kraju devetnaestoga stoljeća dugogodišnja borba za očuvanje identiteta i pravo upotrebe nacionalnoga jezika u obrazovnom procesu rezultirala je osnivanjem prve javne hrvatske gimnazije u samom središtu Istre, u Pazinu.

U posljednjem, sedmom poglavlju („Istra početkom 20. stoljeća“, 209-238), autor donosi pregled političkih gibanja i rezultate hrvatskoga nacionalnoga pokreta. Na prijelazu stoljeća sve su izraženiji politički i nacionalni sukobi, a nacionalni pokret ulazi u krizno razdoblje. Njegova je stagnacija produbljena porazom Hrvatsko-slovenske narodne stranke na izborima 1901., s osvojenim tek jednim zastupničkim mandatom u Carevinskom

vijeću. Reorganizacija strukture i oblika djelovanja Narodne stranke te jačanje aktivnosti na terenu omogućilo je nacionalnom pokretu da stupi na put izlaska iz krize. Tako početkom 20. stoljeća na istarskoj političkoj pozornici dolazi do izražaja uspjeh preporodnih nastojanja. Hrvatsko-slovenska narodna stranka spremno je dočekala nove državne izbore 1907. godine. Premoćna pobjeda hrvatskih kandidata zapravo je bila potvrda uvjerljive afirmacije i pobjede nacionalnoga pokreta Hrvata i Slovenaca u Istri.

Dosadašnjoj historiografiji nedostajao je sustavan i cjelovit prikaz složene problematike hrvatskoga nacionalnoga pokreta u Istri. Stoga ova monografija predstavlja vrijedan prinos preciznijem viđenju nacionalne borbe i buđenja nacionalne svijesti istarskoga slavenskoga stanovništva u drugoj polovici 19. stoljeća, ali isto tako i poticaj povijesnoj znanosti za daljnja istraživanja ovoga važnoga razdoblja u prošlosti Istre. Svojim sadržajem zasigurno će naići na velik odjek ne samo u znanstvenim krugovima, nego i među širom čitalačkom publikom.

Ana Anić Opašić

Amir Muzur, *Nezavršena povijest medicine u Rijeci. Priča o gradu, ljudima i profesiji*, Rijeka: Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci / Hrvatsko znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture / Naklada Kvarner, 2013., 309 str.

Ugledni znanstvenik, profesor i pročelnik Katedre za društvene i humanističke znanosti u medicini na riječkom Medicinskom fakultetu, nekadašnji gradonačelnik Opatije, istraživač povijesti kvarnerskoga primorja, a posebno povijesti medicine Amir Muzur autor je monografije *Nezavršena povijest medicine u Rijeci. Priča o gradu, ljudima i profesiji*, koja je u nakladi Medicinskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Hrvatskoga znanstvenoga društva za povijest zdravstvene kulture i Naklade Kvarner objavljena u prosincu 2013. godine.

U „Predgovoru“ (8-9) autor polazi s gledišta kako bi bez istraživanja povijesti zdravstva i medicine bogata povijest grada na Rječini bila nepotpuna i znatno osiromašena. Prvo poglavlje „Pretpovijest liječničkog zanata na riječkom području“ (10-12) sažeto prikazuje dosadašnje oskudne spoznaje